

Turizm Sektörünün Yakınsamaya Etkisi: 1990-2000 Yılları Türkiye Uygulaması*

Meryem SAMIRKAŞ** & Ozan BAHAR***
& İsmail TUNCER****

Özet

Bu çalışmanın amacı, Yakınsama Modeli kapsamında, Sıradan En Küçük Kareler Yöntemini (SEKKY) kullanarak turizm sektörünün bölgelerarası kişi başı gelir farklılıklarını gidermede etkisi olup olmadığını test etmektir. Bu bağlamda; Türkiye’de 1990-2000 dönemi için Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (KBGSYH) ile bu dönemi kapsayan turizm yatırım teşvik belgesi ve turizm sabit yatırım verileri kullanılarak yatay kesit analizi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar; turizm sektörünün bölgelerarası kişi başı gelir farklılıklarını gidermede anlamlı bir etki yaratmadığını göstermektedir. Analiz sonuçlarından sadece birinci bölge bazında, turizm yatırım teşvik belgeleri ile bölgelerarası kişi başı gelir farklılıkları arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bölgelerarası Kişi Başı Gelir Farklılıkları, Turizm Sektörü, Yakınsama Modeli, Türkiye

The Effect of the Tourism Sector on Convergence: 1990-2000, The Case Of Turkey

Abstract

The aim of this study is to test whether tourism sector causes decrease of interregional differences about per capita income by using Ordinary Least Squares Method which base on Convergence Model. In this context, GDP per capita, the number of tourism investment incentive certificate and amount of fixed tourism investment are used as data for horizontal cross-sectional analysis for 1990-2000 periods in Turkey. The results obtained that the tourism sector has irrelevant impact to reduce interregional differences in per capita income. According to the results

* Bu makale Meryem SAMIRKAŞ’ın Muğla Üniversitesi tarafından 2011 yılında Doktora derecesi verilmiş Turizm Sektörünün Bölgelerarası Gelişmişlik Farklılıklarını Gidermedeki Etkisi: Türkiye Örneği adlı çalışmasının bir uyarlamasıdır.

** Yrd.Doç. Dr. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İ.İ.B.F, İktisat Bölümü, msamirkas@gmail.com

*** Prof. Dr. Muğla Üniversitesi, İ.İ.B.F, İktisat Bölümü, obahar@mu.edu.tr

**** Doç. Dr. Mersin Üniversitesi, İ.İ.B.F, İktisat Bölümü, ituncer@mersin.edu.tr

of analysis, there is significant relationship between tourism investment incentive certificates and interregional differences in per capita income only at first region.

Keywords: *Interregional Differences in per capita income, Tourism Sector, Convergence Model, Turkey*

GİRİŞ

Ülkelerin gelişmişlik düzeyinden bağımsız olarak varlığını sürdüren bölgesel dengesizlik olgusu, ekonomiye bağlı olarak önemli toplumsal sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Bölgesel dengesizlik, ekonomik durgunluğun yanı sıra kalkınma hızını düşürücü bir etmen olmakta, çevrenin merkeze olan bağımlılığı çerçevesinde, üretken kaynakların merkeze akmasına, çevrenin yoksullaşmasına ve toplumsal yapıda değişime yol açmaktadır. Gelişmiş ülkelerle, gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkeler arasındaki sosyo-ekonomik farklılıklar, istihdam, eğitim, sağlık, konut, su, enerji, alt yapı vb. sorunların da farklı boyutlarda yaşanmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda, günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan bir çok ülkede mekana göre iktisadi faaliyetlerin dolayısıyla da refahın dağılımının farklılıklar göstermesi, ülkeleri bölgesel dengesizlikleri giderme konusuna ve bu doğrultuda politika ve stratejiler geliştirmeye yöneltmektedir¹.

Her ülke bölgeleri arasındaki gelişmişlik farklarını azaltmak ve geri kalmış bölgeleri kalkındırmak için çeşitli politikalar uygulamaktadır. Türkiye’de de, özellikle planlı dönemle birlikte bölgesel kalkınma ve bölgesel dengesizliğin giderilmesi amaçlanmış, bu yönde kısa, orta ve uzun vadeli programlar, bölgesel planlar ve projeler yürürlüğe konmuştur. Bu plan ve programlar kapsamında geri kalmış kırsal bölgelerin ekonomik açıdan kalkındırılması için alınabilecek tedbirler arasında, tarım dışı, verimliliği yüksek olan sektörlerin geliştirilmesi ön sıralarda yer almaktadır. Bu amaca en uygun sektörlerden biri olarak turizm gösterilmektedir. Turizm endüstrisi, bugün dünyanın en büyük ve getirisi en fazla olan faaliyet alanlarından biri durumundadır. Özellikle gelir, istihdam ve yatırımlar açısından ülkelerin sadece belirli bölgeleri için değil, genel ekonomi için de vazgeçilmez bir sektördür².

Turizm sektörü, ülkelerin veya bölgelerin sahip oldukları turizm arz kaynaklarını etkin bir şekilde kullanarak, bölgelerarasındaki dengesiz-

1 Atilla Göktürk, ‘Bölgesel Dengesizliğe Küreselleşme-Yerelleşme Penceresinden Bakış’, Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Yeni Dinamikler, Der: A. Arı, İstanbul: Derin Yayınları, No:80. 2006, ss.23-24.

2 Onur Gülbahar, ‘Turizmin Bölgelerarası Gelişmişlik Farklılıklarını Gidermedeki Rolü: Türkiye Örneği’, 2009, s.42, e-dergi.atauni.edu.tr, (Erişim Tarihi, 05.06.2012).

liklerin giderilmesi ve bölgesel bir kalkınmanın sağlanması konusunda önemli bir yere sahiptir. Türkiye’de de turizm sektörü, özellikle 1980 yılından sonra büyük bir gelişme göstermiş ve ülkenin ekonomik sıkıntılar yaşadığı dönemlerde büyük bir döviz girdisi sağlayarak dış açıkların giderilmesinde, işsizliğin azaltılmasında, ödemeler bilançosunun iyileştirilmesinde önemli bir paya sahip olmuştur. Turizmin Türkiye’nin GSMH’sı içindeki payı, 1980 yılında %0,6’dan 2010 yılında %2,6’ya; turizmin ihracat geliri içindeki payı aynı yıllar için %11,2’den %18,3’e; dış ticaret açığını kapama payı ise %6,5’den %34,4’e çıkmıştır³. Buradan hareketle yapılan çalışmanın nihai amacı, Yakınsama Modeli kapsamında, Sıradan En Küçük Kareler Yöntemini kullanarak turizm sektörünün bölgesel gelişmişlik farklılıklarını gidermede etkisi olup olmadığını test etmektir.

Literatüre bakıldığında, turizm sektörünün, bölgesel gelişmişlik farklılıklarını gidermedeki etkisini ölçen uygulamalı çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Bu çalışmalarda genellikle anket yöntemine dayanmaktadır. Ulusal literatürde konuya ilişkin ekonometrik modele dayalı hiçbir çalışma yapılmamıştır. Bu durum uluslararası literatür içinde kısmen geçerlidir. Uluslararası turizm ekonomisi literatürü incelendiğinde, turizm sektörü ile yakınsama modelinin birlikte kullanıldığı çok az sayıda araştırma vardır. Bu araştırmalarda da, turizmin bölgesel kalkınmaya etkisi ölçülmemektedir. Bu durum yapılan bu çalışma için hem bir kısıt ve hem de çalışmanın orijinalliği anlamında önemli bir konu olmaktadır.

Çalışma süresince birçok kısıt ile karşılaşmıştır. Çalışmanın amacı turizm sektörünün bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarını gidermedeki etkisini ölçmektedir. Ancak Türkiye’de ne il bazında ne de bölgesel bazda turizm değişkenlerine ait sağlıklı veriler mevcut değildir. Türkiye’de il bazında turizm gelirleri mevcut olmadığı için çalışmada değişken olarak turizm yatırım teşvik belgeleri ile turizm sabit yatırım miktarları kullanılmıştır. Ancak bu iki değişkene ait verilerde il ve bölgesel bazda ayırım yapmaya imkan vermediği için turist sayısı verileri dikkate alınmıştır. Turist sayıları ise 49 ilin sınır kapılarından giriş yapan turistlere göre hesaplanmaktadır. Bu illerin altısında ise turist girişi mevcut değildir. Buna ek olarak, 1990 yılında yeni iller olmuştur ve yeni illerin verileri ayrıldıkları illere dahil edilmiştir. Bu durum çalışmaya konu olan il sayısının 39’a düşmesine neden olmuştur. Son olarak Türkiye’de KBGSYH verilerinin sadece 1987–2001 yılları arasında hesaplanmış olması ve veri yetersizliğinden dolayı çalışma döneminin 1990–2000 gibi kısa bir süreyi kapsamasına neden olmuştur. Bu bağlamda, daha ileriki dönemlerde veri artışıyla birlikte

3 www.tursab.org.tr, (Erişim Tarihi, 03.04.2012).

bu çalışmanın kapsamı genişletilebilir ve değişik modeller ile bu çalışma yeniden sınanabilir. Bu bilgiler ışığında, çalışmada, giriş bölümünü takip eden ikinci bölümde literatür hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde ise çalışmada kullanılan veri seti ve model tanıtılmıştır. Dördüncü bölümde analiz sonuçlarına yer verilmiştir. Beşinci bölümde ise çalışmanın sonuçları özetlenmiştir.

LİTERATÜR TARAMASI

Turizm ekonomisi bağlamında araştırılan çalışma konusu, turizm-bölgesel kalkınma ve turizm-yakınsama modeli literatürü çerçevesinde araştırılmıştır. İlk olarak, turizm ve bölgesel kalkınma daha sonrada turizm-yakınsama modelini ilişkilendiren çalışmalardan bazıları aşağıda özetlenmektedir. Literatürde yakınsama hipotezini ülkeler ve bölgeler bazında test eden çok sayıda ampirik çalışma bulunmasına karşın, turizm sektörü ile yakınsama modelini ilişkilendiren çalışmaların çok sınırlı olduğu görülmektedir. Bu çalışmalarda da turizm piyasasının yakınsayıp yakınsamadığı araştırılmıştır. Başka bir ifade ile bu çalışmalarda turizmin bölgesel kalkınmaya etkisi ölçülmektedir. Buradan hareketle bu çalışmanın diğer çalışmalardan farkı, Yakınsama Modelini kullanarak turizm sektörünün bölgesel gelişmişlik farklılıklarını gidermede etkisi olup olmadığını test etmektir.

Uluslararası literatürde bölgesel kalkınma ile turizm sektörünü ilişkilendiren çalışmalar; Binns ve Nell, "Güney Afrika'da Bölgesel Kalkınma Stratejisi Olarak Turizm" adlı çalışmasında, KwaZulu-Natal ve Western Cape'te turizm temelli kalkınma girişimleri; üretim ekonomisinin gelişimi, yoksulluğun azaltılması, bağlamında değerlendirilmektedir. Kalkınma sürecinin dinamik bir süreç olduğu ifade edilmekte ve bu nedenle Güney Afrika ve diğer bölgelerde, turizm temelli kalkınma girişimlerinin yerel ekonomik kalkınma için en uygun strateji olduğu vurgulanmaktadır⁴. Seckelmann, Türkiye'de bölgesel kalkınma ve iç turizmi ele aldığı çalışmasında, ilk olarak turizm sektörünün özellikleri ve bu sektörde var olan sorunlar açıklamıştır. Daha sonra az gelişmiş bölgelerdeki turizm potansiyelini değerlendirmiştir. Türkiye'de turizmin iç ve dış faktörler nedeniyle kırılğan bir yapıya sahip olduğu vurgulanmıştır. Bu nedenle, Türkiye'de gelişmekte olan bölgelerde turizmin temel ekonomik büyüme için kaynak

4 Tony Binns and Etienne Nel, 'Tourism as a Local Development Strategy in South Africa', The Geographical Journal, Vol.168, No.3, 2002, pp. 235-247.

olamayacağı ancak geniş kapsamlı yatırım gerektirmeyen iç turizmin sürdürülebilir bölgesel kalkınmada önemli olabileceği ifade edilmiştir⁵.

Elliott ve Mann'ın, çalışmalarında, Sahra Altı Afrika'da turizmin büyümeye katkı sağladığı ancak yoksulluk üzerinde fark edilir bir etkisinin bulunmadığı sonucu elde edilmiştir⁶. Parrilla, Font ve Nadal çalışmalarında uzun dönemli büyümede, turizmin katkısını incelemiştirlerdir. Elde ettikleri bulgulara göre, Balear ve İspanya'nın Kanarya adalarında, turizmin ekonomik büyüme ve bölgesel kalkınmada itici bir güç olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Turizm her iki ada açısından büyük önem taşımakta, GSYİH'nın %80'ninden fazlasını tek başına oluşturmaktadır⁷.

Lee ve Chang, çalışmalarında, OECD üyesi ülkelerle, OECD üyesi olmayan ülkeler (Asya, Latin Amerika ve Alt Sahra Ülkeleri) arasında turizm gelişimi ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmışlardır. Sonuçta örnek seçilen, hem OECD üyesi ülkelerde ve hem de OECD üyesi olmayan ülkelerde turizmin gelişimi ile GSYİH arasında pozitif yönde bir ilişkinin bulunduğu görülmüştür. OECD üyesi olmayan ülkelerde ise bu etkinin daha kuvvetli olduğu tespit edilmiştir. Turizm değişkeni, turizm geliri olarak alındığında Alt Sahra ülkelerinde turizmin GSYİH üzerindeki etkisi en yüksek düzeydedir. Bu nedenle Sahra Altı ülkelerinde olduğu gibi turizmi geliştirmek az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için iyi bir gelişme stratejisi olarak kabul edilebilir⁸.

Gartner çalışmasında, anket ve mülakat yöntemi kullanarak, turizmin yoksulluğu azaltıcı etkisi ile bölgesel kalkınma arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Elde edilen bulgulara göre, turizm sektörünün bölgedeki gelişimi ile yoksulluk arasında kesin bir ilişkinin olmadığı ifade edilmekle birlikte, turizmin gelir arttırıcı ve istihdam yaratıcı etkisi ile bölgesel kalkınmaya olumlu katkı sağladığı belirtilmektedir⁹.

Turizm ve bölgesel kalkınma arasındaki ilişkiyi ölçen çalışmalar Türkiye açısından değerlendirildiğinde; Tosun, Timothy ve Öztürk'ün,

5 Astrid Seckelmann, 'Domestic Tourism-a Change for Regional Development in Turkey?' *Tourism Management*, No.23, 2002, pp. 85-92.

6 Sheryl M Elliott and Shaun Mann, 'Development, Poverty and Tourism: Perspective and Influences in Sub Saharan Africa', *Occasional Paper Series*, 2005, pp.1-11.

7 Javier Capo Parrilla, Anton Riera Font and Jaume Rosello Nadal 'Tourism and Long-Term Growth (A Spanish perspective)', *Annals of Tourism Research*, Vol.34, No.3, 2007, pp. 709-726.

8 Chien Chiong Lee and Chung Ping Chang, 'Tourism Development and Economic Growth: A Closer Look At Panels', *Tourism Management*, Vol. 29, No.1, 2008, pp.180-192.

9 Candice Marie Gartner, 'Tourism Development, and Poverty Reduction: A Cases Study From Nkhata Bay Nawi' (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Waterloo Üniversitesi, 2008).

“Türkiye’de Turizmin Gelişmesi, Ulusal Kalkınma ve Bölgesel Eşitsizlik” adlı çalışmalarında, Türkiye’de turizmin ekonomik etkileri ve buna bağlı olarak bölgesel kalkınmaya etkisi incelenmiştir. Araştırmaya göre turizm, Türkiye ekonomisinde önemli bir yer tutmaktadır. Ekonomik büyüme, bölgelerarası dengeyi sağlama ve yoksulluğu azaltmada, turizmin Türkiye için önemli bir araç olabileceği belirtilmektedir¹⁰. Gündüz ve Hatemi, çalışmalarında gelişmekte olan ülkelerdeki turizmin ekonomik büyüme üzerine olumlu etkisi olduğu hipotezini, Türkiye için nedensellik testi kullanılarak sınamışlardır. Çalışma kapsamında Türkiye için turizme dayalı ekonomik büyüme hipotezini destekler bulgulara rastlamışlardır¹¹.

Durgun, “Bölgesel Kalkınmada Turizmin Rolü: Isparta Örneği” adlı çalışmasında turizmin bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarını gidermedeki etkisini Isparta özelinde incelemiştir. Bu çalışma kapsamında, turizmin, Isparta ilinin ekonomik olarak kalkınmasında tek etkili sektör olmasa da, bölge ekonomisine olumlu katkı sağladığı ve bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarının giderilmesinde önemli rol oynadığı belirtilmektedir¹². Benzer sonuçlar Yıldız’ın çalışmasında da görülmektedir. Bu çalışmaya göre, göller bölgesinde alternatif turizmin gelişmesi halinde bu gelişimin tarım ve sanayi sektörünü de etkileyerek, bölgenin kalkınmasında etkin bir araç olabileceği ortaya konulmuştur¹³. İzgi’nin Osmaniye ilinde anket yöntemini kullanarak yaptığı çalışmasında, Osmaniye’nin turizm potansiyeli incelenmiş ve turizmin bölgesel kalkınmaya anlamlı bir katkı sağlayabileceği ifade edilmiştir¹⁴.

Bahar ikincil verileri kullanarak yaptığı çalışmasında ise, bölgesel bir gelişme stratejisi olarak değerlendirilen turizm sektörü, az gelişmiş ve geri kalmış bölgelerin gelişmesine, ekonominin yeniden yapılandırılmasına ve sonuçta bir bütün olarak ekonomik büyüme ile kalkınmaya katkı sağladığı ifade edilmektedir¹⁵. Yücel çalışmasında, turizmin iktisadi kalkınmaya

10 Cevdet Tosun, Dallen.J Timothy and Yüksel Öztürk , ‘Tourism Growth, National Development and Regional Inequality in Turkey’, Journal of Sustainable Tourism, 11, 2003, pp. 133-161.

11 Lokman Gündüz and Abdunnasser Hatemi-J, ‘Is the Tourism-led Growth Hypothesis Valid for Turkey’, Applied Economics Letters, 12, 8, 2005, pp. 499-504.

12 Ayşe Durgun, ‘Bölgesel Kalkınmada Turizmin Rolü: Isparta Örneği’ (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi S.B.E. İktisat Anabilim Dalı, 2006).

13 Zafer Yıldız, ‘Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Sağladığı Katkıları ve Göller Bölgesi Uygulaması’ (Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi S.B.E. İktisat Anabilim Dalı, 2007).

14 Mehmet Tevfik İzgi, ‘Osmaniye İlinin Turizm Potansiyelinin Bölgesel Kalkınma Politikaları Açısından Değerlendirilmesi ve Sürdürülebilir Turizm Gelişimi İçin Bir Model Önerisi’ (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi S.B.E. Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, 2007).

15 Ozan Bahar, “Bölgesel Kalkınmada Turizm Sektörünün Ekonomik Açıda Yeri ve Önemi”, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 19, 2007, ss.1-19.

olan etkisini incelemiş ve Doğu Karadeniz Bölgesini örnek olarak ele almıştır. İkincil verilere dayanılarak yapılan araştırmalar sonucunda, turizm sektörünün Doğu Karadeniz Bölgesinde henüz gelişme aşamasında olduğu ve bölgenin muhafazakar yapısının ve coğrafi konumunun bu sektörün gelişmesini önlediği belirtilmiştir. Doğu Karadeniz Bölgesinde turizmin gelişmesini destekleyecek en önemli kaynaklar; bozulmamış yapı ve güzellikler, estetik değerler, ekolojik özellikler ve kültürel değerler olarak sıralanmıştır. Bu bağlamda DOKAP'ın oluşturulduğu ve bölgedeki sorunların belirlenmesi ve bölgenin geri kalmışlığının giderilmesinin amaçlandığı ifade edilmiştir¹⁶.

Çeken'in çalışmasında, turizmin, bölgesel kalkınma ve az gelişmişliğe olan etkisine vurgu yapılarak, Türkiye'de, turizmin kalkınmaya etkisi tartışılmıştır. Çalışmanın sonucunda, Türkiye'de gelir dağılımındaki adaletsizlik, göç sorunu, işsizlik, alt yapı ve bölgelerarası dengesizlik gibi sorunların giderilmesinde yeni stratejilere ve politikalara ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. Bu stratejilere ulaşmanın en önemli araçlarından bir tanesi de turizm sektörü olarak gösterilmiştir¹⁷. Gülbahar "Turizmin Bölgele-rarası Gelişmişlik Farklılıklarını Gidermedeki Rolü" adlı ikincil verilere dayandırılarak yapılan çalışmasında ise, Türkiye'de mevcut bölgesel dengesizliğin Anadolu'nun ortasından doğusuna doğru negatif yönde gerçekleştiğini belirtmektedir. Turistik kentlerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında üst sıralarda olması bundan dolayı da geri kalmış bölgelerde, diğer sektörler göre maliyet, gelir, istihdam, yatırım gibi avantajlara sahip olan turizm sektörünün bu bölgelerde de geliştirilmesi gerektiği ifade edilmektedir¹⁸.

Çalışmanın modelini oluşturan yakınsama modeli ile ilgili de literatürde farklı ülke grupları veya aynı ülke içindeki farklı bölgeler için yakınsama hipotezi ile yapılmış çok sayıda ampirik çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan bir kısmı yakınsama hipotezini destekleyen sonuçlar verirken, bir kısmında ise yakınsamanın mevcut olmadığı sonucuna varılmıştır. Turizm sektörü ile yakınsama modelini birlikte kullanan çalışmalar ise oldukça sınırlıdır. Bu bilgiler ışığında turizm ekonomisi literatürüne bakıldığında, turizm yakınsama ilişkisini ilk kez araştıran Narayan olmuştur. Diğer çalışmalarda, Narayan'ın çalışmasını temel almıştır. Narayan, aylık verileri kullandığı, 1991 Ocak-2003 Eylül dönemini kapsayan çalışmasında, Avustralya'ya turist gönderen önemli on üç turizm merkezinde (Çin,

16 Burcu Yücel, 'Turizm Sektörünün İktisadi Kalkınmaya Etkisi ve Doğu Karadeniz Örneği' (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi S.B.E. İktisat Anabilim Dalı, 2008).

17 Hüseyin Çeken, 'Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Etkisi Üzerine Teorik Bir İnceleme', Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F Dergisi, Cilt.10, Sayı. 2, 2008, ss. 293-306.

18 Gülbahar, a.g.m, ss.19-47.

Hong-Kong, Hindistan, Endonezya, Japonya, Güney Kore, Malezya, Yeni Zelanda, Singapur, Tayvan, Tayland, Macao, Filipinler) yakınsama olup olmadığını test etmiştir. Univariate Varyans analizi ve Panel Lagrange Çarpını testi kullanılarak yapılan çalışmada, Avustralya turizm sektöründe yakınsama olduğu bulgusu tespit edilmiştir. Avustralya'nın bu on üç merkezinden herhangi birine turist çekmeyi amaçlayan politikaların ülkenin turizm hacmini arttıracığı ifade edilmektedir. Ayrıca bu bilgiler ışığında Avustralya'da uygulanan özel turizm politikalarının örneğin tatil tur paketleri gibi belirli amaçlara yönelik politikaların ziyaretçi sayısını arttıracığını ifade etmektedir.¹⁹

Lean ve Smyth, son 25 yılda turizm sektörünün Malezya ekonomisi açısından çok önemli olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu çalışmada 1995-2005 yılları arasında Univariate Varyans analizi ve Panel Lagrange Çarpını testi kullanılarak, Malezya için çok önemli olan on turizm merkezi (Singapur, Tayland, Endonezya, Japonya, Çin, Brunei, Tayvan, Avustralya ve ABD) arasında bir yakınsama olup olmadığı araştırılmıştır. Başka bir ifade ile Malezya hükümeti turist sayısını arttırmak için bu pazarlarda yoğun pazarlama stratejileri uygulamışlardır. Bu çalışmada ülkeye gelen turistlerin geliş nedenleri ve bu pazarlar arasında turist sayısı açısından yakınsama olup olmadığı incelenmiştir. Bu çalışma sonucunda, Malezya turizm sektöründe yakınsama olduğu bulgusu tespit edilmiştir. Bu bulgular Malezya'nın turizm stratejilerinin başarılı olduğunu ve turizmin ekonomik büyümeye katkı sağladığını ortaya koymaktadır.²⁰

Narayan diğer bir çalışmasını, çeşitli turizm merkezlerinden (Avustralya, Kanada, ABD, Yeni Zelanda, İngiltere, Avrupa, Japonya, Pasifik Adaları) Fiji adalarına gelen ziyaretçiler üzerinde yapmıştır. Bu çalışmada da yakınsama bulgusuna ulaşmıştır. Diğer bir deyişle, turizm merkezlerinden, Fiji adalarına gelen turistlerin birbirlerine yaklaştığını ve Fiji'de uygulanan turizm politikalarının başarılı olduğu belirtilmiştir.²¹ Lean ve Smyth'in, Narayan'ın çalışmasını temel alarak yaptıkları başka bir çalışmada ise, Malezya'da on turizm merkezinde yakınsama olduğu bulgusu tespit edilmiştir.²² Lee, 1993 Mayıs-1997 Ocak ve 1997 Şubat-2007 Eylül

19 Paresh Kumar Narayan, 'Are Australia's Tourism Markets Converging?', *Applied Economics*, Vol 38, 2006, pp. 1153-1162.

20 Hooi Hooi Lean, and Russell Smyth 'Marketing, Malaysia Welcomes the World: Are Malaysia's Tourism Markets Converging?', *Monash University Business and Economics*, ABERU Discussion Paper 26, 2006.

21 Narayan Paresh Kumar, 'Testing Convergence of Fiji's Tourism Markets, *Pacific Economic Review*', Vol 12, 2007, pp. 651-663.

22 Hooi Hooi Lean and Russell Smyth, 'Are Malaysia's Tourism Markets Converging? Evidence From Univariate and Panel Unit Root Tests with Structural Breaks', *Tourism Economics*, Vol 14, 2008, pp. 97-112.

olmak üzere iki periyotta Singapur'a Afrika, Amerika, Asya, Avrupa ve Okyanusya'dan gelen turistlerin aylık verileri dikkate alınarak bir çalışma yapmıştır. Çalışmada, Singapur'a, Afrika veya Avrupa'dan gelen yabancı ziyaretçilerin Asya'dan gelenleri yakaladığı, Amerika ve Okyanusya'dan gelen yabancı ziyaretçilerinde, Asya ile yakınsadığı bulgusu tespit edilmiştir²³. Son olarak, Abbott, Vita ve Altınay, Ocak 1996- Aralık 2009 dönemi aylık verilerini kullanarak Türkiye için bir çalışma yapmışlardır. Çalışmada, yakınsama analizi için yeni geliştirilen ikili yaklaşım kullanılarak Türkiye'ye 20 ülkeden (Avusturya, Azerbeycan, Belçika, Bulgaristan, Fransa, Gürcistan, Almanya, Yunanistan, İtalya, Japonya, Hollanda, Rusya, Sırbistan ve Karadağ, İspanya, İsveç, İsviçre, Türkmenistan, İngiltere, Ukrayna ve ABD) gelen turistler için turizm pazarlarında yakınsama olup olmadığını test edilmiştir. Bu çalışma sonucunda Türkiye'de uzun dönemde turizm pazarlarında yakınsama olduğuna dair kanıt bulunamamıştır²⁴.

MODEL VE VERİ SETİ

Bu çalışmanın amacı, turizm sektörü ile bölgelerarası gelişmişlik farklılıkları arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını test etmektir. Başka bir ifade ile turizm sektörünün bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarını gidermedeki etkisini ölçmektir. Çalışmada, 1990–2000 dönemi için KBGSYH büyüme hızı ile bu dönemi kapsayan turizm yatırım teşvik belgesi (dönem ortalaması) ve turizm sabit yatırım verileri (dönem ortalaması) ayrı ayrı modele alınmıştır. Bu veriler ile Türkiye'de 39 il ve 2 temel bölge²⁵ bazında SEKKY kullanılarak Koşulsuz ve Koşullu Beta Yakınsaması tahminleri elde edilmeye çalışılmıştır. Söz konusu veriler EvIEWS 6 paket programı yardımıyla analiz edilmiştir. Birinci bölge, turizm açısından gelişmiş bölge olarak adlandırılmış ve 16 il bu bölge kapsamında incelenmiştir. İkinci bölge, turizm açısından gelişmemiş bölge olarak adlandırılmış ve 23 il bu bölge kapsamında değerlendirmeye alınmıştır²⁶. 1990 yılına ait KBGSYH ile 1990-2000 dönemi yıllık ortalama turist sayısına ait veriler TÜİK' ten elde edilmiştir. Turizm yatırım teşvik belgesi ve turizm sabit yatırım verileri Hazine Müsteşarlığı'ndan elde edilmiştir.

23 Chew Ging Lee, 'Research Note: The Convergence Hypothesis For Tourism Markets: Evidence From Singapore', *Tourism Economics*, Vol.15, No.4, 2009, pp. 875-881.

24 Andrew Abbott, Glauco De Vita and Levent Altınay, 'Revisiting the Convergence Hypothesis for Tourism Markets: Evidence from Turkey Using the Pairwise Approach', *Tourism Management*, No. 33, 2012, pp.537-544.

25 Bu iller İki temel gruba (bölge) ayrılmıştır; İstatistikî Bölge Birimleri Düzey 1 sınıflandırmasından ve illerin sosyo ekonomik gelişmişlik sıralaması ile turist sayısı verilerinden yararlanılarak yazarlar tarafından iller iki grupta toplanmıştır.

26 Birinci bölge ve İkinci bölge kapsamındaki iller ekte verilmiştir.

Çalışmada kullanılan Yakınsama Hipotezinin teorik temelleri Solow tarafından geliştirilen Neoklasik Büyüme Modeli'ne dayanmaktadır. Bu model, göreceli yoksul ülke ya da bölgelerin daha hızlı büyüyeceklerini ve zamanla bu iki grubun kişi başına gelir düzeylerinin birbirine yakınsayacağı öngörülmektedir²⁷. Literatürde yakınsama teorisi olarak bilinen bu hipotezin test edilmesi için beta yakınsama (β) ve sigma yakınsama (σ) olmak üzere iki temel ölçüt geliştirilmiştir²⁸. Göreceli yoksul ülkeler, gelişmiş ülkelere göre daha hızlı büyüme eğiliminde ise bu yakınsama süreci "beta yakınsaması" olarak adlandırılmaktadır²⁹. β yakınsaması, ekonomilerin kişi başına gelirlerinin büyüme oranları ile başlangıç yılına ait kişi başına gelir düzeyleri arasındaki ilişkinin araştırılmasına dayanmaktadır. Bu ilişki negatif işarete sahipse "yakınsama", aksi durumda "ıraksama" (divergence) söz konusudur. β yakınsaması, mutlak yakınsama (absolute convergence) ya da koşulsuz yakınsama (unconditional convergence) ile koşullu yakınsama (conditional convergence) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır³⁰.

Çalışmada koşulsuz beta yakınsamanın modeli 1 nolu eşitlikte görüldüğü gibidir. Burada, T zaman aralığını; $Y_{i,t-T}$ başlangıç yılındaki kişi başına reel geliri; $Y_{i,t}$ t yılındaki kişi başına reel geliri göstermektedir. Modeldeki α sabit terimi, $u_{i,t}$ hata terimini, β ise yakınsama hızını gösteren katsayıdır. Bu katsayının pozitif işaretli olması yakınsamanın, negatif işaretli olması ise ıraksamanın varlığını ifade etmektedir. Bu hipoteze göre incelenen ülkeler ya da bölgeler arasında yapısal olarak farklılığın bulunmadığı varsayılmaktadır.

$$\frac{1}{T} \text{Log} \left(\frac{Y_{i,t}}{Y_{i,t-T}} \right) = \alpha - \left[\frac{1 - e^{-\beta T}}{T} \right] \cdot \log(Y_{i,t-T}) + u_{i,t} \quad (1)$$

Yukarıdaki denklemde β katsayısı iki şekilde elde edilebilir. Birincisi denklemin doğrusal en küçük kareler yöntemiyle çözülmesi ve β katsayısının

$b = \left[\frac{1 - e^{-\beta T}}{T} \right]$ formülünden yararlanılarak hesaplanmasıdır. İkinci

27 Kemal Buğra Yamanoglu, 'Türkiye'de Sosyo-Ekonomik Faktörlerin İller Arası Yakınsama Üzerine Etkileri', İstatistikçiler Dergisi, Sayı 1, 2008, s.8.

28 Çalışma kapsamında beta yakınsama incelenmiştir.

29 Robert Barro and Xavier Sala-i Martin, Economic Growth, Eastern Economy Edition, Second Edition, Prentice Hall of India, 1995, p.383

30 Orhan Karaca, 'Türkiye'de Bölgeler Arası Gelir Farklılıkları: Yakınsama Var mı?', Ankara: Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni, Nisan 2004/7, s.2, <http://www.tek.org.tr> (Erişim Tarihi, 05.06.2012).

yöntem ise denklemin doğrusal olmayan en küçük kareler yöntemiyle çözümlenmesi ve β katsayısının doğrudan elde edilmesidir. Bu çalışmada literatürdeki genel uygulamalar kapsamında, ikinci yöntem kullanılmış ve tablolarda b 'nin değil β 'nin tahminleri ve t istatistikî değerleri verilmiştir.

β katsayısının sıfırdan büyük olması durumunda yakınsamanın olduğu yönündeki hipotez kabul edilmektedir. Sıfırdan küçük ise yakınsamanın varlığı reddedilmektedir. Ancak sadece β katsayısının sıfırdan büyük veya küçük olması tek başına bir anlam ifade etmemektedir. Hipotezin yakınsama ya da ıraksama anlamında geçerliliğinin kabul edilebilmesi için SEKKY'ye göre hesaplanan denklemin istatistiksel olarak anlamlı olması gerekmektedir.

Çalışmada Koşullu Beta Yakınsaması kapsamında ilk olarak; KBGSYH verileri kullanılarak 39 il ve 2 bölge bazında 1990-2000 dönemi için yakınsama gerçekleşip gerçekleşmediği araştırılmıştır. Bununla birlikte, bölgeler arasındaki yapısal farklılıkları kontrol üzere modele, büyümeyi etkileyebilecek kukla değişkenler eklenmiştir. Bu yöntemle yapılan yakınsama tahmini, Barro ve Sala-i Martin'in modeli örnek alınarak oluşturulmuştur³¹. Buna göre çalışmanın koşullu beta yakınsaması modelleri 2 ve 3 nolu denklemdir.

$$\frac{1}{T} \text{Log} \left(\frac{Y_{i,t}}{Y_{i,t-T}} \right) = \alpha - \left[\frac{1 - e^{-\beta T}}{T} \right] \cdot \log(Y_{i,t-T}) + cD_{i,t} + dTB_{i,t} + u_{i,t} \quad (2)$$

$$\frac{1}{T} \text{Log} \left(\frac{Y_{i,t}}{Y_{i,t-T}} \right) = \alpha - \left[\frac{1 - e^{-\beta T}}{T} \right] \cdot \log(Y_{i,t-T}) + cD_{i,t} + dTY_{i,t} + u_{i,t} \quad (3)$$

Çalışmada D_i iller arasındaki yapısal farklılıkları kontrol etmek için oluşturulmuş kukla değişkendir. Bu değişken illerin Doğu ve Batı olmak üzere iki gruba ayrılması ve Batı grubunda yer alanlara 1, diğerlerine 0 verilmesiyle oluşturulmuştur. İllerin iki gruba ayrılmasında literatürdeki genel uygulama takip edilerek, İstatistikî Bölge Birimleri Düzey 1 sınıflandırmasından yararlanılmıştır. Bu sınıflandırmada İstanbul, Batı Marmara, Ege, Doğu Marmara, Batı Anadolu ve Akdeniz bölgelerinde yer alan iller Batı grubuna alınmıştır. Orta Anadolu, Batı Karadeniz, Doğu Karadeniz, Kuzeydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yer alan iller ise Doğu grubuna dahil edilmiştir. Bölgesel bazda in-

31 Robert Barro and Xavier Sala-i-Martin, 'Convergence', Journal of Political Economy, Vol.100, No.2, 1992, pp.223-251.

celeme yapılırken oluşturulan kukla değişken ise turist sayısı ve KBGSYH verileri dikkate alınarak oluşturulmuştur.

İki modelde de, T zaman aralığını; $Y_{i,t-T}$ başlangıç yılındaki kişi başına reel geliri; $Y_{i,t}$ t yılındaki kişi başına reel geliri göstermektedir. Modeldeki α sabit terimi, $u_{i,t}$ hata terimini, β ise yakınsama hızını gösteren katsayıdır. 2 nolu denklemde TB_{it} değişkeni ise il ve bölgesel bazda turizm yatırım teşvik belge sayısının toplam turizm yatırım teşvik belge sayısı içindeki payını göstermektedir. 3 nolu denklemde ise, TY_{it} değişkeni ise il ve bölgesel bazda turizm sabit yatırım miktarının toplam turizm yatırım miktarı içindeki payını göstermektedir.

ANALİZ SONUÇLARI

Bu bölümde, Türkiye’de KBGSYH ve turizm yatırım teşvik belgeleri ile turizm sabit yatırım miktarı verileri kullanılarak yapılan yakınsama modeli kapsamında, koşulsuz, koşullu beta yakınsaması bulguları aşağıda sunulmaktadır. Koşulsuz ve koşullu beta yakınsaması bulguları; 39 İl, birinci bölge ve ikinci bölge bazında incelenmeye çalışılacaktır.

A. Koşulsuz Beta Yakınsaması Bulguları

Araştırmanın yöntem kısmında da belirtildiği gibi yakınsamanın test edilmesinde, Koşulsuz Beta yakınsaması için 1 nolu denklem kullanılmıştır. Burada, T ilgili dönemi, i incelenen birimi ve Y geliri ifade etmektedir. Modeldeki α sabit terimi, $u_{i,t}$ ise hata terimini göstermektedir. β ise yakınsama hızını gösteren bir katsayıdır.

$$\frac{1}{T} \text{Log} \left(\frac{Y_{i,t+T}}{Y_{i,t-1}} \right) = \alpha - \left[\frac{1 - e^{-\beta T}}{T} \right] \cdot \log(Y_{i,t-1}) + u_{i,t} \quad (1)$$

Tablo 1. Koşulsuz Beta Yakınsaması (1990-2000)

İL/BÖLGE	β Katsayısı	S. SAPMA	t	OLASILIK
39 İl	-0,002749	0,005027	-0,546852	0,5878
1.Bölge	-0,014891	0,005901	-2,523642	0,0243
2.Bölge	-0,010572	0,009679	-1,092264	0,2871

39 il için yapılan koşulsuz beta yakınsaması sonuçlarına göre; beta katsayısı 1990-2000 dönemi için negatif işaretlidir. Beta katsayısının (yakınsama hızı) sıfırdan küçük olması, iller arasında bir yakınsama ilişkisinin olmadığını göstermektedir. Diğer bir deyişle, iller arasında ıraksama söz konusudur. Ancak bu dönemde yapılan analiz %5 anlamlılık düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı değildir. İstatistiki Bölge Birimleri Düzey 1 sınıflandırması ve turist sayısı esas alınarak yapılan bölgesel sınıflandırmada kişi başına düşen gelir ve turist sayısı bakımından en üst seviyedeki 16 ile ait verilerle yapılan koşulsuz beta yakınsamanın sonuçları incelendiğinde, beta katsayısı 1990-2000 döneminde %5 anlamlılık düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı bulunmaktadır. Beta katsayısı negatif ve hesaplanan denklem istatistiksel olarak anlamlı olduğu için 1990-2000 döneminde en yüksek gelirli illerin yer aldığı birinci bölgede %1.4 oranında bir ıraksamanın olduğu yorumu yapılabilir. Kişi başına düşen gelir ve turist sayısı bakımından birinci bölgeye göre dezavantajlı durumda olan ikinci bölgeye ait koşulsuz beta yakınsama sonuçları Tablo 1'de incelendiğinde 1990-2000 döneminde beta katsayısı negatiftir yani ıraksama söz konudur ancak %5 anlamlılık düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı değildir.

B. Koşullu Beta Yakınsaması Bulguları

Koşullu yakınsamada, ekonomiler arasındaki farklılıkları yansıtabilecek değişkenler modele eklenmektedir. Oysa koşulsuz yakınsama, incelenen birimler arasında yapısal birtakım farklılıklar olmadığı varsayımını içermektedir. Koşullu yakınsamada, koşulsuz yakınsamada dikkate alınmayan iller arasındaki yapısal farklılıklar da analize dahil edilmiştir. Bu bağlamda batı grubunda yer alanlara 1 diğerlerine 0 verilmesiyle kukla değişken oluşturulmuştur. Ayrıca turizmin illere olan etkisini ölçmek için turizm yatırım teşvik belgeleri ile turizm sabit yatırım miktarı verileri modele eklenmiştir.

1. Turizm Yatırım Teşvik Belge (TYTB) Verileri Dikkate Alınarak Oluşturulan Koşullu Beta Yakınsaması Bulguları

TYTB verileri dikkate alınarak oluşturulan koşullu beta yakınsaması için il ve bölgesel bazda inceleme yaparken aşağıdaki denklem kullanılmıştır. Bu denklemde yer alan $D_{i,t}$ iller arasındaki yapısal farklılıkları kontrol etmek için oluşturulmuş kukla değişkendir. $TB_{i,t}$ değişkeni ise il ve bölgesel bazda turizm yatırım teşvik belge sayısının toplam turizm yatırım teşvik belge sayısı içindeki payını göstermektedir.

$$\frac{1}{T} \text{Log} \left(\frac{Y_{i,t+T}}{Y_{i,t-1}} \right) = \alpha - \left[\frac{1 - e^{-\beta T}}{T} \right] \log(Y_{i,t-1}) + cD_{i,t} + dTB_{i,t} + u_{i,t} \quad (2)$$

Tablo 2. TYTB Verileri İle Oluşturulan Koşullu Beta Yakınsaması (1990-2000)

İL/BÖLGE	β Katsayısı	S. SAPMA	t	OLASILIK
39 İL	-0.013552	0.006175	-2.194589	0.0349
1.Bölge	-0.011491	0.005215	-2.203424	0.0478
2.Bölge	-0.029472	0.012921	-2.280972	0.0343

Tablo 2' de yapısal farklılıkları kontrol etmek için oluşturulmuş kukla değişkeni ile TYTB dikkate alınarak yapılan hesaplamalar sonucunda elde edilen analizlere yer verilmiştir. Tablo 2'de görüldüğü gibi, 1990-2000 döneminde beta katsayısı 39 il ve 1. Bölge ile 2. Bölge bazında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Ancak bu dönemde beta katsayısı negatif işaretlidir. Beta katsayısının negatif işaretli olması ıraksamaya işaret etmektedir. TYTB verileri ile 39 il bazında bir değerlendirme yapıldığında, 1990-2000 döneminde illerin kişi başına gelirleri arasında yılda yaklaşık %1,3 oranında ıraksama gerçekleşmiş olduğu anlaşılmaktadır. İraksamanın varlığı, iller arası kişi başına gelir farklılıklarının büyüme eğilimi gösterdiğine işaret etmektedir. TYTB de modele dahil edildiği için, 39 il arasında yüksek gelirli illerin TYTB'den düşük gelirli illere göre daha fazla yararlandıkları söylenebilir. TYTB daha çok batıda gelişmiş illere verildiği için bu durum iller bazında gelişmişlik farklılıklarını daha fazla arttırdığı söylenebilir.

Turizm teşvik belgelerinden en fazla yararlanan **birinci bölge bazında bir değerlendirme yapıldığında, birinci bölgede turizm teşvik belgesi katsayısı 0.298³²dir ve %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır.** Bu katsayı bu bölgede yer alan illerin turizm teşvikleri açısından %2,9 oranında yakınsadıklarını göstermektedir. Tablo 2'de kukla değişkeni ile turizm teşvik belgelerinin birlikte yer aldığı denklemin analizinde, 1990-2000 döneminde illerin kişi başına gelirleri arasında yılda yaklaşık %1,1 gibi düşük bir oranda ıraksama gerçekleşmiş olduğu görülmektedir. İraksamanın varlığı, birinci bölgeyi oluşturan iller arası kişi

32 Birinci bölgede turizm teşvik belgesi katsayısı 0.298825; S.Sapma: 0.111288; t :2,685158; p:0,0198 olarak hesaplanmıştır.

başına gelir farklılıklarının %1,1 oranında büyüme eğilimi gösterdiğine işaret etmektedir. Bunun nedeni ise bu bölgede yer alan Antalya, Muğla ve İstanbul'un TYTB'lerinden en fazla yararlanan iller olması olarak ifade edilebilir. 1990 yılında Türkiye geneline dağıtılan TYTB'lerinin %61'ı sadece bu üç ile verilmiştir.

TYTB verileri ile ikinci bölge bazında bir değerlendirme yapıldığında, 1990-2000 döneminde illerin kişi başına gelirleri arasında yılda yaklaşık %2,9 gibi yüksek oranda iraksama gerçekleşmiş olduğu anlaşılmaktadır. Birinci bölgeye göre daha dezavantajlı olan ikinci bölgede %2.9 gibi bir iraksamanın varlığı, TYTB verilerinin bu bölgeyi oluşturan iller arası kişi başına gelir farklılıklarını daha da arttırdığını göstermektedir.

2. Turizm Sabit Yatırım Miktarı (TSY) Verileri Dikkate Alınarak Oluşturulan Koşullu Beta Yakınsaması Bulguları

TSY verileri dikkate alınarak oluşturulan koşullu beta yakınsaması için il ve bölgesel bazda inceleme yaparken 3 nolu denklem kullanılmıştır. Bu denklemde yer alan $D_{i,t}$ iller arasındaki yapısal farklılıkları kontrol etmek için oluşturulmuş kukla değişkendir. $TB_{i,t}$ değişkeni ise il ve bölgesel bazda turizm sabit yatırım miktarının toplam turizm yatırım miktarı içindeki payını göstermektedir.

$$\frac{1}{T} \text{Log} \left(\frac{Y_{i,t}}{Y_{i,t-T}} \right) = \alpha - \left[\frac{1 - e^{-\beta T}}{T} \right] \cdot \log(Y_{i,t-T}) + cD_{i,t} + dTY_{i,t} + u_{i,t} \quad (3)$$

Tablo 3. TSY Verileri İle Oluşturulan Koşullu Beta Yakınsaması (1990-2000)

İL/BÖLGE	β Katsayısı	S. SAPMA	t	OLASILIK
39 İL	-0.013522	0.006135	-2.203907	0.0342
1.Bölge	-0.014564	0.006672	-2.182828	0.0496
2.Bölge	-0.031554	0.012959	-2.434999	0.0249

Tablo 3'de TSY miktarı verileri dikkate alınarak yapılan hesaplamalar sonucunda elde edilen analizlere yer verilmiştir. Tablo 2'de olduğu gibi Tablo 3'de de 1990-2000 döneminde beta katsayısı 39 il 1. Bölge ve 2. Böl-

ge³³ bazında %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve beta katsayısı negatif işaretlidir. Beta katsayısının negatif işaretli olması yakınsamanın olmadığını göstermektedir. TSY miktarı verileri ile 39 il bazında bir değerlendirme yapıldığında, 1990-2000 döneminde illerin kişi başına gelirleri arasında yılda yaklaşık %1,3 oranında ıraksama gerçekleşmiş olduğu anlaşılmaktadır. İraksamanın varlığı, iller arası kişi başına gelir farklılıklarının büyüme eğilimi gösterdiğine işaret etmektedir. TYTB'de olduğu gibi TSY verilerinin modele eklenmesi 39 il arasında yüksek gelirli illerin TSY miktarından düşük gelirli illere göre daha fazla yararlandıklarını göstermektedir.

Birinci bölge bazında bir değerlendirme yapıldığında, 1990-2000 döneminde illerin kişi başına gelirleri arasında yılda yaklaşık %1,4 gibi bir oranda ıraksama gerçekleşmiş olduğu görülmektedir. İraksamanın varlığı, birinci bölgeyi oluşturan iller arası kişi başına gelir farklılıklarının %1.4 oranında büyüme eğilimi gösterdiğine işaret etmektedir. Bunun nedeni ise TYTB'de olduğu gibi bu bölgede yer alan Antalya, Muğla ve İstanbul'un TSY miktarından en fazla yararlanan iller olması olarak ifade edilebilir. 1990 yılında Türkiye genelinde TSY miktarının yaklaşık %50'si sadece Antalya ilinde gerçekleşmiştir. Üç ilin (Antalya, Muğla, İstanbul) toplamdan aldığı pay ise %70 oranındadır.

TSY verileri ile ikinci bölge bazında bir değerlendirme yapıldığında, 1990-2000 döneminde illerin kişi başına gelirleri arasında yılda yaklaşık %3,1 gibi yüksek oranda ıraksama gerçekleşmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu oran TYTB'nin modele eklenmesi ile elde edilen sonuçtan daha fazla bir ıraksama olduğunu göstermektedir. İkinci bölgede %3,1 gibi bir ıraksamanın varlığı, TSY verilerinin bu bölgeyi oluşturan iller arası kişi başına gelir farklılıklarını daha da arttırdığını göstermektedir. İkinci bölge ile ilgili elde edilen sonuçlar, bu bölgenin KBGSYİH, turizm yatırım teşvik belgesi ve turizm sabit yatırımları açısından çok yetersiz olduğunu göstermektedir.

SONUÇ

Bu çalışmanın temel amacı turizm sektörünün bölgelerarası kişi başı gelir farklılıklarını gidermede etkisi olup olmadığını ampirik olarak test etmektir. Bunun için Türkiye'de, 39 il, birinci bölge ve ikinci bölge bazında, Yakınsama Modeli kapsamında, Sıradan En Küçük Kareler Yöntemini

33 39 il, 1. Bölge ve 2. Bölge analizlerinde, turizm değişken katsayısı (turizm sabit yatırım miktarı) %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı değildir.

kullanarak turizm sektörünün bölgesel gelişmişlik farklılıklarını gidermede etkisi olup olmadığının analizi yapılmış ve yapılan analiz sonucunda turizm sektörünün bölgelerarası gelir farklılıklarını gidermede anlamlı bir etki yaratmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Analiz sonuçlarından sadece birinci bölge bazında, turizm yatırım teşvik belgeleri ile bölgelerarası gelişmişlik farklılıkları arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bunun nedeni olarak, birinci bölgede yer alan Antalya, Muğla ve İstanbul'un TYTB'lerinden en fazla yararlanan iller olması şeklinde ifade etmek mümkündür. 1990 yılında Türkiye geneline dağıtılan TYTB'lerinin %61'i sadece bu üç ile verilmiştir.

Analiz sonuçları, Türkiye'de 1990–2000 yılları arasında turizm ekonomisi ve sonuçta turizm sektörü açısından uygulanan politikaların, iller ve bölgelerarasında gelir farklılıklarını azaltma yönünde bir etki göstermediği, aksine artırdığı bulunmuştur. Bu sonuç, deniz-kum-güneş merkezli turizm politikalarından beklentilere uygun bir sonuçtur. Ancak, ıraksamanın daraltılması için, hükümet politikalarında veya yatırım kararlarında turizm yatırımlarına öncelikli turizm bölgelerine göre gereken önem verilmesi, devletin, turizmde geri kalmış bölge işletmelerine yönelik bir maliyet ve teşvik politikası oluşturması; sektörel teşvikler ve yatırımlar konusunda yeterli desteğin sağlamanın gerektiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abbott, Andrew, Vita, Glauco De and Altinay, Levent, "Revisiting the Convergence Hypothesis for Tourism Markets: Evidence from Turkey Using the Pairwise Approach", *Tourism Management*, No. 33, 2012, pp.537-544.
- Bahar, Ozan, "Bölgesel Kalkınmada Turizm Sektörünün Ekonomik Açıdan Yeri ve Önemi", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 19, 2007, ss.1-19.
- Barro, Robert and Sala-i Martin, Xavier, "Economic Growth", Second Edition (Eastern Economy Edition: Prentice Hall of India, 1995).
- Barro, Robert and Sala-i-Martin, Xavier, 'Convergence', *Journal of Political Economy*, Vol. 100, No.2, 1992, pp.223–251.
- Binns, Tony and Nel Etienne, "Tourism as a Local Development Strategyin South Africa", *The Geographical Journal*, Vol.16, No.3, 2002, pp.235-247.
- Çeken, Hüseyin, "Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Etkisi Üzerine Teorik Bir İnceleme", *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F Dergisi*, Cilt.10, Sayı. 2, 2008, ss. 293-306.
- Durgun, Ayşe, "Bölgesel Kalkınmada Turizmin Rolü: Isparta Örneği" (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi S.B.E. İktisat Anabilim Dalı, 2006).

- Elliott, Sherly and Mann, Shaun, 'Development, Poverty and Tourism: Perspective and Influences in Sub Saharan Africa', Occasional Paper Series, 2005, pp.1-11. Eviews 6 Paket Programı.
- Gartner, Candice Marie, "Tourism Development, and Poverty Reduction: A Cases Study From Nkhata Bay Naw" (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Waterloo Üniversitesi, 2008).
- Göktürk, Atilla, "Bölgesel Dengesizliğe Küreselleşme-Yerelleşme Penceresinden Bakış", Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Yeni Dinamikler, Der: A. Arı, (İstanbul: Derin Yayınları, No:80. 2006).
- Gülbahar, Onur, "Turizmin Bölgelerarası Gelişmişlik Farklılıklarını Gidermedeki Rolü: Türkiye Örneği", 2009, *e-dergi.atauni.edu.tr*, (Erişim Tarihi, 05.06.2012).
- Gündüz, Lokman and Hatemi-J, Abdunnasser, "Is the Tourism-led Growth Hypothesis Valid for Turkey", *Applied Economics Letters*, Cilt. 12, No. 8, 2005, pp. 499-504.
- İzgi, Mehmet Tefik, "Osmaniye İlinin Turizm Potansiyelinin Bölgesel Kalkınma Politikaları Açısından Değerlendirilmesi ve Sürdürülebilir Turizm Gelişimi İçin Bir Model Önerisi" (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi S.B.E. Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, 2007).
- Karaca, Orhan, "Türkiye'de Bölgeler Arası Gelir Farklılıkları: Yakınsama Var mı?", *Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni*, Nisan 2004/7, ss.1-16, <http://www.tek.org.tr>, (Erişim Tarihi, 05.06.2012).
- Lean, Hooi Hooi and Smyth, Russell, "Marketing, Malaysia Welcomes the World: Are Malaysia's Tourism Markets Converging?", *Monash University Business and Economics, ABERU Discussion Paper No.26*, 2006.
- Lean, Hooi Hooi and Smyth, Russell, "Are Malaysia's Tourism Markets Converging? Evidence From Univariate and Panel Unit Root Tests with Structural Breaks", *Tourism Economics*, Vol 14, 2008, pp. 97-112.
- Lee, Chien-Chiang and Chang Chun-Ping, "Tourism Development and Economic Growth: A Closer Look At Panels", *Tourism Management*, Vol. 29, No.1, 2008, pp.180-192.
- Lee, Chew Ging, "Research Note: The Convergence Hypothesis For Tourism Markets: Evidence From Singapore", *Tourism Economics*, Vol.15, No.4, 2009, pp. 875-881.
- Narayan, Paresh Kumar, "Are Australia's Tourism Markets Converging?", *Applied Economics*, Vol. 38, 2006, pp. 1153-1162.
- Narayan, Pares Kumar, "Testing Convergence of Fiji's Tourism Markets", *Pacific Economic Review*, Vol 12, 2007, pp. 651-663.
- Parrilla, Javier Capo, Font, Antoni Riera and Nadal, Jaume Rossello, "Tourism and Long-Term Growth (A Spanish perspective)", *Annals of Tourism Research*, Vol.34, No.3, 2007, pp. 709-726.
- Seckelmann, Astrid, "Domestic Tourism-a Change for Regional Development in Turkey?" *Tourism Management*, No. 23, 2002, pp. 85-92.
- Tosun, Cevdet, Timothy, Dallen J. and Öztürk Yüksel, "Tourism Growth, National Development and Regional Inequality in Turkey", *Journal of Sustainable Tourism*, No.11, 2003, pp. 133-161.

- Yamanođlu, Kemal Buğra, "Türkiye'de Sosyo-Ekonomik Faktörlerin İller Arası Yakınsama Üzerine Etkileri", İstatistikçiler Dergisi, Sayı 1, 2008, ss. 33-49.
- Yıldız, Zafer, "Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Sağladığı Katkılar ve Göller Bölgesi Uygulaması" (Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi S.B.E. İktisat Anabilim Dalı, 2007).
- Yücel, Burcu, 'Turizm Sektörünün İktisadi Kalkınmaya Etkisi ve Doğu Karadeniz Örneği' (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi S.B.E. İktisat Anabilim Dalı, 2008).

EKLER

EK 1: İSTATİSTİKİ BÖLGE BİRİMLERİ DÜZEY 1 SINIFLANDIRMASI

İstanbul	Batı Marmara	Ege	Doğu Marmara	Batı Anadolu	Akdeniz
İstanbul	Tekirdağ Edirne Kırklareli Balıkesir Çanakkale	İzmir Aydın Denizli Muğla Manisa Afyon Kütahya Uşak	Bursa Eskişehir Bilecik Kocaeli Sakarya Düzce Bolu Yalova	Ankara Konya Karaman	Antalya Isparta Burdur Adana Mersin Hatay K.Maraş Osmaniye

Orta Anadolu	Batı Karadeniz	Doğu Karadeniz	Kuzeydoğu Anadolu	Ortadoğu Anadolu	Güneydoğu Anadolu
Kırıkkale Aksaray Niğde Nevşehir Kırşehir Kayseri Sivas Yozgat	Zonguldak Karabük Bartın Kastamonu Çankırı Sinop Samsun Tokat Çorum Amasya	Trabzon Ordu Giresun Rize Artvin Gümüşhane	Erzurum Erzincan Bayburt Ağrı Kars İğdır Ardahan	Malatya Elazığ Bingöl Tunceli Van Muş Bitlis Hakkari	Gaziantep Adıyaman Kilis Şanlıurfa Diyarbakır Mardin Batman Şırnak Siirt

EK 2: ÇALIŞMA KAPSAMINDAKİ İLLER

39 İL		
Adana	Giresun	Mardin
Ağrı	Hakkâri	Muğla
Ankara	Hatay	Nevşehir
Antalya	Isparta	Ordu
Artvin	İçel	Rize
Aydın	İstanbul	Samsun
Balıkesir	İzmir	Sinop
Bursa	Kars	Şanlıurfa
Çanakkale	Kastamonu	Şırnak
Diyarbakır	Kayseri	Tekirdağ
Edirne	Kırklareli	Trabzon
Erzurum	Kocaeli	Van
Gaziantep	Konya	Zonguldak

EK 3: ÇALIŞMA KAPSAMINDAKİ 1. BÖLGE İLLERİ

1. BÖLGE İLLERİ			
Adana	Balıkesir	Hatay	İzmir
Ankara	Bursa	Isparta	Kocaeli
Antalya	Çanakkale	İçel	Muğla
Aydın	Edirne	İstanbul	Tekirdağ

EK 4: ÇALIŞMA KAPSAMINDAKİ 2. BÖLGE İLLERİ

2. BÖLGE İLLERİ			
Ağrı	Hakkâri	Mardin	Şanlıurfa
Artvin	Kars	Nevşehir	Şırnak
Diyarbakır	Kastamonu	Ordu	Trabzon
Erzurum	Kayseri	Rize	Van
Gaziantep	Kırklareli	Samsun	Zonguldak
Giresun	Konya	Sinop	